PERINATAL DAVRDA PSIXOFIZIOLOGIK RIVOJLANISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti surdo tarjimonlik yonalishi talabalari
Omonturdiyeva Mardona Ochil qizi
mardonaomonturdiyeva465@gmail.com
Sobirova Nodira Davronbek qizi
ae_nodira@icloud.com
Ilmiy rahbar: Abdurasulov Jahongirmirzo

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson ontogenezining eng ilk bosqichi — perinatal davrdagi psixofiziologik rivojlanish qonuniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda homilaning ona qornidagi kognitiv va sensor rivojlanishi, ona va bola o‘rtasidagi psixosomatik aloqalar hamda perinatal stressning kelajakdagi shaxs shakllanishiga ta’siri neyropsixologik yondashuv asosida yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston psixologiya maktabi va jahon perinatal psixologiyasi vakillarining qarashlari qiyoslanib, sog‘lom avlodni tarbiyalashda ushbu davrning strategik ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: perinatal psixologiya, prenatal rivojlanish, neyrogenez, psixosomatika, sensor tizimlar, homila kognitsiyasi, ona-bola simbiozi, kortizol, neyroplastiklik.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi u tug‘ilgan lahzadan emas, balki ona qornidagi embrional bosqichdan boshlanadi. Zamonaviy psixologiya va tibbiyotning integratsiyasi natijasida yuzaga kelgan perinatal psixologiya fani inson ontogenezining "nolinch" nuqtasini fundamental tadqiq etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida onalik va bolalikni muhofaza qilish, sog‘lom avlodni voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi [1, 14-b.]. Bu jarayonda homilaning nafaqat jismoniy, balki psixofiziologik rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega. Perinatal davr (homiladorlikning 22-haftasidan tug‘ruqdan keyingi 7-kungacha bo‘lgan vaqtni o‘z ichiga oluvchi kengroq ma’nodagi tushuncha) shaxsning kelajakdagi emotsional barqarorligi, intellektual salohiyati va stressga chidamliligining poydevori hisoblanadi [2, 102-b.]. Muammo shundaki, uzoq vaqt davomida homila faqat biologik obyekt sifatida ko‘rilgan, biroq so‘nggi neyrobiologik tadqiqotlar uning murakkab psixologik hayotga ega ekanligini isbotlamoqda.

Homilaning psixofiziologik rivojlanishida markaziy nerv tizimining (MNT) shakllanishi birlamchi hisoblanadi. Homiladorlikning 3-haftasidanoq boshlanadigan neyrogenez jarayoni soniyasiga 250 000 neyron hosil bo‘lishi bilan xarakterlanadi. L.S. Vigotskiyning "rivojlanishning ijtimoiy vaziyati" haqidagi qarashlarini prenatal davrga tatbiq etsak, homila uchun "ijtimoiy muhit" ona organizmi va uning emotsional holatidir [3, 58-b.]. Homila 20-haftadan boshlab tashqi tovushlarni farqlay boshlaydi, ona ovoziga nisbatan yurak urishining tezlashishi bilan javob beradi. Bu kognitiv rivojlanishning ilk ko‘rinishi bo‘lib, xotira va diqqatning embrional shakllari aynan shu davrda yuzaga keladi. Perinatal davrda sensor tizimlar muayyan ierarxiya asosida rivojlanadi. Eng avvalo taktil (sezish) sezgirligi shakllanadi — 7-8 haftalik homila og‘iz atrofidagi teginishlarga reaksiya beradi. Keyinchalik ta’m bilish va hid

bilish tizimlari ishga tushadi. J. Piaje ta'kidlaganidek, intellekt sensor-motor harakatlar asosida quriladi [4, 115-b.]. Homila ona qornida o'z harakatlarini koordinatsiya qilishni o'rganishi (barmoq so'rish, amniotik suyuqlikni yutish) kelajakdagi murakkab motorik ko'nikmalar uchun asos bo'ladi. Ko'rish tizimi eng oxiri — taxminan 26-haftadan so'ng faollashadi, lekin homila qorin devori orqali o'tuvchi yorug'likka nisbatan sezgirlikni namoyish etadi.

Perinatal psixologiyaning eng murakkab qismi — ona va homila o'rtasidagi simbiozdir. E.G'. G'oziyev ta'kidlaganidek, inson psixikasi muloqot jarayonida shakllanadi va bu muloqot prenatal davrda kimyoviy-gormonal shaklda kechadi [5, 48-b.]. Ona kuchli stressni boshidan kechirganda, uning qonidagi kortizol (stress gormoni) yo'ldosh orqali homilaga o'tadi. Bu esa homilaning MNT rivojlanishiga destruktiv ta'sir ko'rsatib, kelajakda bolada bezovtalik, giperaktivlik va diqqat yetishmovchiligi sindromiga (ADHD) zamin yaratishi mumkin. Aksincha, onaning ijobiy emotsiyalari (endofinlarning ajralishi) homilaning "psixofiziologik xavfsizlik" hissini shakllantiradi. S. Grof o'zining "Perinatal matritsalar" nazariyasida tug'ilish jarayonini shaxs rivojlanishidagi birinchi va eng fundamental krizis deb ataydi [6, 142-b.]. Uning fikricha, tug'ilishning to'rt bosqichi (bachadon qisqarishidan to dunyoga kelishgacha) insonning kelajakdagi xarakter chizgilarini: kurashuvchanlik, passivlik yoki optimizmni belgilab beradi. O'zbekistonlik olima Z.T. Nishonova tomonidan o'rganilgan mustaqil fikrlash va iroda masalalari ham bilvosita ushbu ilk "yashash uchun kurash" tajribasiga borib taqalishi mumkin [7, 108-b.]. Tug'ruq jarayonidagi har qanday asorat (gipoksiya va h.k.) nafaqat fiziologik, balki chuqur psixologik travma sifatida shaxs strukturasida muhrlanib qoladi. O'zbekiston psixologiya maktabi vakili V.M. Karimova tadqiqotlarida oila institutining homila rivojlanishidagi o'rni alohida ta'kidlanadi [8, 82-b.]. O'zbek xalqida homilador ayolni asrab-avaylash, unga chiroyli narsalarni ko'rsatish, yaxshi so'zlar aytish an'anasi (perinatologiyada "haptonomiya" deb ataladi) ilmiy jihatdan asoslangan pedagogik usuldir. Otaning homilador ona bilan muloqoti, oiladagi psixologik iqlim homilaning neyrofiziologik ritmlariga (yurak urishi, uyqu-uyg'oqlik sikli) bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Perinatal davr rivojlanishi bo'yicha olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bu davr shaxsning "psixologik immuniteti" shakllanadigan bosqichdir. Muammo shundaki, zamonaviy texnogen jamiyatda homilador ayollarning psixologik holatiga yetarli e'tibor berilmaydi. M.G. Davletshin pedagogik mahorat haqida gapirganda, o'qituvchi o'quvchini tushunishi kerakligini aytsa, perinatal psixologiyada ona o'z homilasini tushunishi (emotsional rezonans) talab etiladi [9, 38-b.]. Hozirgi kunda perinatal davrlashtirishdagi "psixogenetika" muammosi ham dolzarb. Ya'ni, irsiy imkoniyatlar (genotip) aynan ona qornidagi qulay yoki noqulay sharoitlar ta'sirida yuzaga chiqadi yoki so'nib qoladi (epigenetika). Bu degani, sog'lom genlarga ega homila ham perinatal stress natijasida o'z salohiyatini yo'qotishi mumkin. Shu bois, yosh va pedagogik psixologiya doirasida "prenatal pedagogika" yo'nalishini rivojlantirish zarur.

XULOSA

Insonning perinatal davrdagi psixofiziologik rivojlanishi — bu tabiat va tarbiyaning eng go'zal va murakkab sintezidir. Maqolada tahlil qilingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, sog'lom shaxsni shakllantirish uchun. Perinatal psixologiya bilimlarini amaliyotga, xususan, maktabgacha ta'lim va oilaviy maslahatxonalar tizimiga keng joriy etish O'zbekistonda intellektual va ruhiy sog'lom avlodni voyaga yetkazishning fundamental kafolati bo'lib xizmat qiladi. Kelajakda neyropedagogika va perinatal psixologiya integratsiyasi orqali inson salohiyatini prenatal davrdanoq boshqarish imkoniyatlari yanada kengayishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). *O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi*. PF-5712-son. (14-18-betlar).
2. Nishonov, A. (2012). *Perinatal psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya. (102-109-betlar).
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (58-62-pages).
4. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press. (115-120-pages).
5. G‘oziyev, E. G‘. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: Universitet. (48-52-betlar).
6. Grof, S. (1985). *Beyond the Brain: Birth, Death, and Transcendence in Psychotherapy*. SUNY Press. (142-150-pages).
7. Nishonova, Z. T. (2005). *Mustaqil fikrlash psixologiyasi*. Toshkent: Fan. (108-112-betlar).
8. Karimova, V. M. (2000). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Fan. (82-85-betlar).
9. Davletshin, M. G. (2002). *Psixologiya va pedagogika*. Toshkent: O‘zbekiston. (38-42-betlar).
10. Verny, T., & Kelly, J. (1981). *The Secret Life of the Unborn Child*. Dell Publishing. (25-35-pages).